

GEDEON PÉTER

**„MINDENT KIGONDOLTAK MÁR KORÁBBAN,
CSAK AZ A PROBLÉMA, HOGY MINDENT
ÚJRA KELL GONDOLNI.”¹**

Szabó Katalin (1944-2017)

ELŐZETES MEGJEGYZÉSEK

Szabó Katinak sokféle dologhoz volt tehetsége és energiája. Elkötelezett volt a kutatásnak, de ugyanígy az oktatásnak is. Részt vett az egyetemi és akadémiai közéletben, számos bizottsági tagsága, funkciója volt itt is, ott is. Tudományszervező és oktatásszervező is volt. Szorgalmazta és szerkesztőként, valamint szerzőként is jelentős mértékben meghatározta az Összehasonlító Gazdaságtan Tanszék tankönyveinek, tananyagainak írását, elkészítését. Írt egy sikeres, sok kiadást megért kutatómódszertani tankönyvet. 25 évig a Közgazdasági Szemle főszerkesztője volt. Az alábbi szöveg e sokféle ágazó és egymással összefüggő, egymást erősítő érdeklődési körök és tevékenységek közül egyet választ ki, a tudományos tevékenységet, csak erre összpontosít.

A szövegben végig Szabó Katiról írok. Aki ismerte őt, nem hívta Szabó Katalinnak. Ő Szabó Kati volt, ő volt a Szabó Kati. A szabókatiság kifejezte emberi habitusát. Kati könnyen talált kapcsolatot az emberekhez, sosem épített magának piedesztált, egyenrangúnak tekintette magát másokkal, nem szeretett és nem akart parancsokat osztogatni senkinek. Sosem rejtette véka alá kritikai véleményét mások írásairól, de nem akart véleményével senkit sem a földre döngölni és megalázni. Sokat írt a kooperációról és hitt is a kooperációban, hitt abban, hogy a tudományon belül sem csupán versengés, hanem kooperáció is van, amely mindenki számára és így a tudományos közösség számára is hasznos. Fontos volt számára a humor, Katinak volt humora. A humor elviselhetővé tette az emberi konfliktusokat és feszültségeket, emellett – vagy éppen ezért – szórakoztatott is.

1. ELMÉLETI TRADÍCIÓK ÉS PARADIGMAVÁLASZTÁS

Szabó Kati számára meghatározó volt a Kornai életművel való találkozás. Kornai János *rendszerparadigmában* újrafogalmazta a kapitalizmus és a szocializmus elméleti dichotómiáját, egymás tükörképeként tekintette a két rendszert, a kapitalizmus felől magyarázta a szocializmust és a szocializmus felől értelmezte a kapitalizmust [Kornai, 1980, 1993, 1999, 2016]. Kornai visszájára fordította a marxi és marxista tézist a szocializmus felsőbbrendűségéről a kapitalizmussal szemben és megmutatta, hogy a kapitalista rend-

1 Keresve sem találhatnánk jobbat e Goethe idézetnél, ha Szabó Kati *ars poeticáját* szeretnénk megfogalmazni. De keresni sem volt szükséges, mert szerepel az *Információgazdaságban* [Szabó – Hámori, 2006: 56].

szer gazdasági teljesítménye szükségképpen felülmúlja a szocialista rendszer gazdasági teljesítményét. A marxista politikai gazdaságtan alaptétele az volt, hogy a kapitalizmus pazarolja az erőforrásokat. Kornai János bemutatta, hogy a szocializmus még inkább ezt teszi. Ez az elemzés kiszabadította olvasóját a szocialista ideológia bűvköréből. „*A hiány* – önmagában egy tornádóval ért fel, amely darabokra törte a nagy üggyel-bajjal összemesterkedett és skolasztikus eszme-futtatásokkal gazdagon díszített »létező szocialista« épületet.” [Szabó, 1998: 1]

Kornai elemzései a modern közgazdaságtani elméletet alkalmazták a szocialista rendszerre. Szabó Kati számára ez fontos üzenet volt arról, hogy az új, érvényes tudományos eredményekhez a modern közgazdaságtan elméletének elsajátításán keresztül vezet az út. Csak ez óvhat meg a provincializmustól. „*A szocialista rendszer* írója igazából sohasem a szocializmus rejtvényeit próbálta megfejteni, hanem a kor enigmáinak gyűrűjében neki – hozzáigazítva a kelet-európai ‚helyi időt‘ a ‚világidőhöz‘”. [Szabó, 1998: 2]

Szabó Kati nagyra értékelte a Kornai életműben a tények iránti elkötelezettséget, azt hogy *A hiány* és *A szocialista rendszer* szerzője a valóságot, a valóságos tényeket akarja megérteni és megmagyarázni. „Ma, amikor a főáramlatú közgazdászok fennen hirdetik, hogy ‚...a pusztán tény sohasem versenyezhet a közgazdaságtudományban egy konzisztens elmélettel‘ korántsem magától értetődő a tények iránti elkötelezettség.” [Szabó, 1998: 1]. Szabó Kati követendőnek tartotta Kornai Jánost abban, ahogyan a mainstream közgazdaságtan általános elméleti modelljétől eltávolodva egy, a valóságot jobban magyarázó elmélet kialakításán munkálkodott.

Értsük jól – nem arról van szó, hogy akár Kornai János, akár Szabó Kati értéktelennek és feleslegesnek gondolta volna az általános egyensúlyelmélet kidolgozását, hanem arról, hogy belátták, ebből az elméletből *közvetlenül* és *kizárólagosan* nem tudjuk megmagyarázni a gazdasági rendszerek működését és a gazdasági szereplők viselkedését. „Kornai szembeszáll a ‚kor tévedésével‘, az ortodox közgazdászok rendíthetetlen hitével, hogy a gazdaság szabályosságai megmagyarázhatók a gazdaság racionális világán belül maradván.” [Szabó, 1993: 1521]

Szabó Kati a maga számára is követendőnek tartotta azt, ahogyan Kornai a rendszerparadigma kialakítását a mainstream közgazdaságtan elméleti kritikájával kapcsolta össze. „Kornai Jánosnak tehát nemcsak fel kellett építenie magában a piacgazdaság elegáns, jól kidolgozott, nehezen támadható logikai építményeit, hanem meg is kellett bontania azokat. Felülről kellett néznie őket, és egyben eltávolodnia tőlük. A nyugati közgazdaságtan eredményeinek kritikátlan elfogadásától azonban nemcsak kritikai szelleme védte meg őt. Segítségére volt ebben rendszerszemlélete is, amelyet pályájának későbbi szakaszán »rendszerparadigmává« érlelt.” [Szabó, 2005: 774]

Kornai műveinek recepciója segítette Szabó Katit abban, hogy a modern közgazdasági elmélet kritikai tanulmányozásán keresztül válasszon új paradigmát kutatásai számára. Szabó Kati is úgy vélte, hogy a valóságos gazdasági szereplők viselkedésének és a valóságos gazdasági rendszerek működésének megértéséhez az analitikus közgazdaságtani modell elméleti kiegészítése révén juthatunk el. Olyan elméletet kerestett, amely a gazdasági magatartást a társadalmi intézmények keretein belül értelmezi és magyarázza. Így jutott el az új intézményi közgazdaságtanhoz (NIE).

Szabó Katit szenvedélyesen érdekelte az elmélet és szenvedélyesen érdekelte a valóság. Úgy gondolta, hogy az elmélet segít a valóság megértésében, de az elméletnek a

valóságról kell szólnia. A valóság pedig számára azokat az éppen aktuálisan új gazdasági jelenségeket jelentette, amelyek sokszor meg sem jelentek még a tudományos diskurzusban. Szabó Kati éppen arra törekedett, hogy a gazdaság új jelenségeit bevonja az elméleti elemzés körébe. Vállalta a kockázatot, hogy olyan témákról írjon, amelyekről végleges, kiforrott elméletet még nem is lehet alkotni. Kati nem akart *Minerva baglya* lenni.² Ugyanakkor nem elégitette ki a pusztá leírás, arra törekedett, hogy az új jelenségekhez új elméleti fogalmakat, elméletet találjon.

Szabó Kati tehát nagyra értékelte és használta is a rendszerparadigmát, de úgy érezhette, hogy annak *holisztikus szemléletmódja*, magas absztrakciós szintje miatt nem került kellően közel azokhoz az új gazdasági jelenségekhez, amelyek az *információgazdaság* kialakulása során a vállalati szervezet és a piac viszonya által kijelölt keretben és elemzési szinten jelentek meg. Ezek az új gazdasági jelenségek és összefüggések nem igényeltek holisztikus elméletet és magyarázhatók voltak a *módszertani individualizmus* talaján is. Az *Információgazdaság* előszavában írja Szabó Kati és Hámori Balázs: „Monográfiánk a *mikrovilág keretei között marad...*” [Szabó – Hámori, 2006: 24]. Szabó Kati kutatási programja az információgazdaság új mikroszintű jelenségeinek feltérképezését és magyarázatát foglalta magában. Ehhez a programhoz választotta az új intézményi gazdaságtan paradigmáját. Az *Információgazdaság* egyik fejezetcíme szerint az „Új intézményi közgazdaságtan: adekvát megközelítés az információgazdaság számára” [Szabó – Hámori, 2006: 57].

Miért az új és nem a régi intézményi közgazdaságtan lett a választott elméleti keret? Szabó Kati ezt így vezette le: „A mainstream közgazdaságtan elmélet volt, de intéstúciók nélkül. A régi institucionalizmus tartalmazta az intéstúciókat, de elmélet nélkül. Az új intéstúményi közgazdaságtan egyesíti magában a két irányzat pozitív elemeit: *olyan elmélet, amelyet az intéstúciókra alkalmaztak*. A közgazdaságtan horizontja és érvényessége ezen új institucionalista áramlat színrelépésével nagymértékben kitágult. Az újfajta megközelítést alkalmazók ugyanis nem elvetették, hanem kitágították a ‚Homo oeconomicus’ ideáját. A racionálisan mérlegelő egyén nem kevésbé racionális, ha nem Robinsonként, hanem társas lényként cselekszik.” [Szabó, 2003: 371-372]

Szabó Katit a kezdetektől fogva a vállalat és a piac kapcsolata érdekelte. Hogyan változik a vállalati szervezet és hogyan hat a piacra? Hogyan változik a piac és hogyan hat a vállalatra? Ahhoz, hogy e kérdésekre megfelelő válaszokat adjunk, a vállalat és piac megkülönböztetését nem egyszerűen adottnak kell vennünk, mint egy empirikus tény, hanem meg is kell magyaráznunk. Ezt a magyarázatot találja meg Szabó Kati az új intéstúményi közgazdaságtanban Coase-nál [Coase, 1988] és Williamsonnál [Williamson, 1985]. A tranzakciós költségek elmélete segítségével érthetjük meg, miért vannak vállalatok egyáltalán, és azt, hol húzódik éppen a határ a piac és a hierarchia között.

Ez az elmélet ugyanakkor feltételezi a közgazdaságtan elméleti előfeltevéseinek módosítását. Megtartja a módszertani individualizmust, de bevezeti a korlátozott racionalitás [Simon, 1982] és az opportunizmus [Williamson, 1985] fogalmait és támaszkodik az osztrák iskola tételére a nem-tökéletes informáltságról [Hayek, 1945]. Szabó Kati

² „Minerva baglya csak a beálló alkonyal kezd meg röptét.” [Hegel, 1971: 23]

különösen fontosnak tartotta North és Denzau tételét arról, hogy „az emberek részben mítoszok, dogmák, ideológiák és félig kisült elméletek alapján cselekszenek.” [Szabó, 2016: 5]³. Ily módon a NIE olyan elméleti modellt tud felállítani, amely képes tárgyalni azoknak a társadalmi intézményeknek a kialakulását és működését, amelyekből megérthetjük az egyének rendszerekké szerveződő viselkedését. Ez a modell azután kiváltképpen alkalmas arra, hogy tárgyaljuk és megértsük az információgazdaság aktorainak, a vállalatoknak a viselkedését, a vállalati szervezet változását és olyan jelenségeket, mint az információ túlsordulása, az információ megértése és megosztása, a tudásmegosztó hálózatok megjelenése [Szabó, 2003].

2. AZ INFORMÁCIÓGAZDASÁGTAN ELMÉLETÉHEZ VEZETŐ ÚT ÉS ÁLLOMÁSAI

Szabó Kati pályáját kutatóként is a Közgazdaságtudományi Egyetem (akkoriban Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem) Politikai Gazdaságtan Tanszékén kezdte. A politikai gazdaságtan mint elméleti keret akkoriban a marxi munkaértékelmélethez kötődő holisztikus és rendszerszintű gondolkodást engedte meg a felsőbbrendűségi tétel alapján. E tétel szerint a szocialista gazdasági rendszer teljesítőképessége jobb, mint a kapitalista rendszeré. A központi tervezés hatékonyabb, mint a spontán piaci koordináció. Szabó Kati már első könyvében eltávolodott a hivatalos szocpolgazdától, amely nem tudta magyarázni a szocialista rendszer valóságos működését. A *Terv vagy piac* a klasszikus szocialista rendszer⁴ kritikáját és a korabeli reformközgazdaságtan elméleti igazolását vállalta fel [Szabó, 1970]. Ez az elméleti nyitás egyúttal távolodás is volt a szocpolgazd fogalmi rendszerétől és lépéseket jelentett egy új nyelvet használó közgazdaságtani diskurzus irányában. A szocialista rendszer működése, majd felbomlása, átalakulása Szabó Kati számára mindvégig izgalmas és fontos téma volt. A szocializmus megértése ugyanakkor elválaszthatatlan a kapitalizmus megértésétől: ha szocializmust mondunk, akkor kapitalizmust is mondanunk kell és megfordítva.

Így nem meglepő, hogy második könyvként a *Terv vagy piacot* A *nagyvállalati kihívás* követte. Szabó Kati a kapitalista gazdaság új vonásai izgatták. A második könyv a nagyvállalatok világát és a nagyvállalatok tevékenységét koordináló piac új vonásait mutatta be [Szabó, 1974]. A nagyvállalati szervezet és a nagyvállalatok által dominált piaci koordináció viszonya, mint már jeleztük, Kati számára egész életében fontos kutatási téma maradt, más és más módon, de újra meg újra visszatért ehhez. Kereste azt az elméletet, amely révén a kapitalizmus változásait a gazdasági aktorok és koordinációs mechanizmusaik egymásra hatásának szintjén ragadhatja meg. A *nagyvállalati kihívás* volt az első kísérlet erre, amelyet sok további kísérlet követett.

A *lágyluló gazdaság* kitágította a témát, reflektált a tudás és információ áruvá válására, és arra, hogy a tudás, az információ másképpen áru, mint a hagyományos áruk, ezért termelésük és piacuk sem lehet ugyanolyan [Szabó, 1989]. Az információ „úton levő

3 Az idézet forrása Denzau – North [1994: 3].

4 A kifejezés Kornaitól származik [Kornai, 1993].

tudás: tudásáramlás”, idézte Szabó Kati Bródy András [Szabó, 1989: 174.]. Az információáramlás a gazdasági szereplők kooperációját feltételezi. Ebből az összefüggésből vezette le Szabó Kati a tervgazdaság teljesítmény-deficitjét a piacgazdasággal szemben: a tervgazdasági hierarchia gátolja a kölcsönösségen alapuló kooperációt és ezen keresztül az információs gazdaság kialakulását [Szabó, 1989: 177].

Az információs technológiák behatolása a kapitalista gazdaságba a testreszabott tömegtermelés kialakulásával függ össze [Szabó – Kocsis, 2002]. A nagyvállalatok eredendően a sztenderdizált és homogenizáló tömegtermelés piacait hozták létre. A *Digitális paradicsom vagy falanszterben* Szabó Kati és Kocsis Éva idézték Fordot: „...közismert Ford bonmot-ja: „bármilyen autót hajlandó szállítani a vevőnek, amennyiben az fekete.” [Szabó – Kocsis, 2002: 3.]

Ezt a termelési paradigmát váltja fel a testreszabás, a testreszabott tömegtermelés, amely a javak perszonalizált alapokon történő termelését valósította meg: egyedi igények kielégítésére tette képessé a tömegtermelést. A kapitalista nagyvállalatok erre nem lettek volna képesek az informatizálás, a termelés és az elosztás számítógépesítése nélkül. Az új, információs technológiákra épülő gazdaság logikája pedig nem azonos a hagyományos tömegtermelésen alapuló kapitalista gazdaság logikájával. Ez az a probléma, amely a későbbiekben egyre inkább Szabó Kati elméleti vizsgálódásainak középpontjába kerül. Az információs gazdaság átalakítja a vállalati szervezetet, a munkaerőpiacot, a foglalkoztatást, a termékpiacokat, a vállalati erőforrás allokációt, tehát átalakítja magát a kapitalista rendszert. A hierarchikus vállalati szervezet egye inkább hálózatokká alakul, amelyeken belül állandó információcsere, tehát tanulás megy végbe.

A tanulás és az üzleti hálózatok közötti belső kapcsolatra összpontosított Kocsis Éva és Szabó Kati másik közös könyve, *A posztmodern vállalat* [Kocsis – Szabó, 2000].⁵ Az információs gazdaságon felépülő hálózatosodó és tanuló vállalatok egyre inkább dematerializálják magát a termelést is. „Az úgynevezett új gazdaságnak ...két abszolút főszereplője van: a *tanulás* és az *üzleti hálózatok*. Mind a tanulásnak, mind a hálózatoknak a technikai alapja az *információs technológia*.” [Kocsis – Szabó, 2000: 15]. A szerzők azt kérdezik, hogy lehetséges-e ezt az új világot azzal a közgazdaságtani elmélettel magyarázni, amelynek „legfontosabb felismerései és tételei alapvetően még mindig a *fizikai termelésre* vonatkoznak.” [Kocsis – Szabó, 2000:16]. E kérdésre adandó válasz keresése az elmélet és a valóság újraértelmezéséhez vezette el Szabó Katit. Ezután mindvégig az e kérdésre adható válaszokon gondolkodott, ezekről írt.

Az információs gazdaságban nemcsak hierarchikus vállalati szervezetet és horizontális kapcsolatokra épülő piacot találunk, hanem *hálózattá* szerveződő vállalatokat is. *A posztmodern vállalat* kérdése éppen ez: miért decentralizálódnak a vállalatok, miért szerveződnek hálózatokká az információs gazdaságban? [Kocsis – Szabó, 2000: 197]. A szerzők válasza az, hogy a hálózatok azt a közeget kínálják a vállalatok számára, amely a piac és hierarchia közötti váltásokat teszi lehetővé. A hálózat az a szervezeti megoldás,

---

5 *A posztmodern vállalat* megjelenése megelőzte a *Digitális paradicsom* publikálását, de e könyvek megírásának előkészületei során egyidejűleg történhetett az információgazdaság kialakulásával összefüggésbe hozott tömeges testreszabás és az üzleti hálózatok vizsgálata. A kifejtés logikájának érdekében fordítottam meg az időrendi sorrendet.

amely egyesíti a piac és hierarchia előnyeit, összeegyezteti a rövid távú versenyelőnyöket a hosszú távú kutatás és fejlesztés által biztosított előnyökkel [Kocsis – Szabó, 2000: 200-201].

A hálózat sem nem piac, sem nem hierarchia, hanem kölcsönösségen nyugvó kooperáció. A hálózat a reciprocitás integrációs sémájának logikáját követi – utaltak a szerzők Polányi Károlyra [Kocsis – Szabó, 2000: 201-203]. A reciprocitás terepe az információ és a tudásáramlás, a tanulás, mert ez természete szerint a kölcsönös bizalmon alapuló egyenrangúság reciprok viszonyait tételezi fel. A reciprok cserkapcsolatokban elhanyagolható a tranzakciós költségek problémája, mert a bizalom megoldja ezt. Nincsen szükség a cserék bonyolult garanciáira, a csere szabályainak kikényszerítésére [Kocsis – Szabó, 2000: 205-206].

A hálózatosodás piacosodás, verseny is, de olyan verseny, amely megváltoztatja a piac természetét, mert kooperáló verseny, reciprok viselkedéssel, tehát a cserék szereplői nem jutnak minden egyes esetben ellentételezéshez és a szereplők nem viselkednek opportunista módon [Kocsis – Szabó, 2000: 207]. Az információs technológiákra támaszkodó kooperációt a globális piaci verseny nyomása által teremtett ösztönzők hívják életre. Ez a verseny olyan növekvő bizonytalanságot teremt, amely új, rugalmas piacot teremtő rugalmas vállalatok megjelenését eredményezi [Kocsis – Szabó, 2000: 215-217].

A korábbi írásokban kialakított fogalmi keretet alkalmazza Szabó Kati és Hámori Balázs a modern gazdaság új jelenségeiről és változásairól írott könyvében [Szabó – Hámori, 2006]. Az *Információgazdaság* szerint a mai modern gazdaság átmenet a kapitalista ipari rendszer és az információgazdaság között [Szabó – Hámori, 2006: 22]. A könyv teljes képet kívánt adni az információs technológiák behatolásáról a modern gazdaságba. A szerzők bemutatják a hagyományos materiális gazdaság dematerializálódását, és azt, hogy a materiális gazdaság az immateriális termékek termelésével egészül ki. Ma már „majdnem minden termék – legalább részben – tudásjóság.” – olvashatjuk a könyvben [Szabó – Hámori, 2006: 121].

A könyv az információgazdasági problematika és elméleti keret alkalmazása a modern kapitalista gazdaság egészére: a piacra, a pénzre, a tőkére, a termelésre, a vállalati struktúrára, a munkára, a foglalkoztatásra, a fogyasztóra. Az *Információgazdaság* gazdag empirikus anyagot gyűjtött össze és mutatott be az olvasóknak. A könyv egyúttal kihívást fogalmazott meg az elmélettel szemben. A gazdaság átalakulása az elmélet átalakulását is megköveteli, a régi elmélettel az új jelenségek nem ragadhatók meg. A szerzők érveiket az alábbi táblázatban foglalták össze.

1. táblázat: Kihívások a gazdaságelmélettel szemben

Az alapfeltevések vonatkozósi rendszere	Elfogadott axiómák	21. századi kihívások
A termelési tényezőkre vonatkozó feltevés	Szűkösség, korlátozott erőforrások.	Információ, azaz egy elvben „korlátlan” erőforrás kerül előtérbe.
Magatartási feltevések	Stabil preferenciák, egyértelmű rangsorolás.	Gyorsan változó preferenciák.
	Racionalitás	A mikroökonómiában feltételezett racionalitástól eltérő viselkedésmódok is fontossá válnak.
	Maximalizálás, amely egy egyszerű világban könnyen operacionalizálható.	Heurisztikák, hüvelykujj-szabályok alkalmazása a komplexitás kezelésére.
Intézményi előfeltevés	Piac a tranzakciókat közvetítő intézmény.	„Intézménygazdag” tér, új, sajátosan működő tranzakciós minták.
	Alternatívája a hierarchikusan felépített, jogilag és technikailag is elkülönülő vállalat.	Vállalatok szétesése, hálózatok előtérbe kerülése.
Következmény a piac, illetve a gazdaság működésére	Közlekededények törvénye működik, jellemzőek az egyensúly irányába mutató negatív visszacsatolások.	Gyakori pozitív visszacsatolások, kaotikus fejlemények.

Forrás: Szabó – Hámori [2006: 58]

Az információgazdaságban a gazdasági szereplők a megnövekedett bizonytalanságra az innovációk megnövekedésével válaszolnak. Az információgazdaság innovációs outputokat termel és innovációs inputokat igényel. Nem meglepő tehát, hogy Szabó Kati kiterjesztette vizsgálódásait az innováció kérdéskörére. Kapitalizmus és innováció szoros kapcsolatát már Kornai rendszerparadigmájából is megérthetjük. Ezt egészíti ki Szabó Kati azzal, hogy az információgazdaság megsokszorozza az innovációkat, amelyek nyomán módosulnak a kapitalizmus intézményei.

„A kapitalista piacgazdaság a lényege szerint *innovatív gazdaság* [Kornai, 2011; Baumol, 2002; Fogel, 1999], a kapitalista piacgazdaságok történetében is korszakhatárt jelentenek azonban az innováció szempontjából a múlt század 80-as évei.

Az 1980-as évektől kezdve nemcsak a termelésben szaporodnak és terjednek még a korábbiaknál is sebesebben az innovációk, de a gazdaság minden met-

szetében és szférájában radikális újításokban ütközünk – a piaci tranzakcióktól a vállalatok szervezeti rendszerén keresztül egészen a munkapiac működéséig.” [Szabó, 2012b: 101]

De mit értsünk innováció alatt? Szabó Kati a fogalom tisztázását összekötötte az invenció és innováció megkülönböztetésével.

„Az invenció és az innováció a *folyamat szereplőit tekintve* is lényegesen különbözik egymástól. Míg az invenció akárhol megszülethet, és szinte bárki lehet *inventor*, addig az innovációhoz már *mindenképpen szükség van a vállalatra*, de legalábbis valamilyen szervezetre, hiszen – mint látni fogjuk a 4. fejezetben – az innováció sokszereplős játék, amely határozott koordinációt igényel. A modern időkben e koordináció megvalósítója *Schumpeter* főszereplője: a *vállalkozó*, akit meg kell különböztetnünk az újítótól vagy feltalálótól.” [Szabó, 2012a: 28]

Az innováció sokféle lehet. Szabó Kati az innovációkat az alábbi dimenziók szerint osztályozta: radikális versus inkrementális, radikális versus diszruptív, tőkeigényes versus „mezitlábás” [Szabó, 2012a: 32-36]. Az információgazdaság egyúttal az innováció új paradigmáját teremti meg. Az innovációkban egyre nagyobb szerepet játszanak a fogyasztók/kliensek: a kínálati oldalon álló vállalatokkal együtt alkotják az innovációt [Szabó, 2012b: 118-121]. Az innováció hálózatosodásának új formája a crowdsourcing, amelynek keretében a vállalatok innovációs feladatokat helyeznek ki emberek vagy közösségek csoportjaihoz [Szabó, 2012b: 135].

Szabó Kati és Hámori Balázs az innováció kérdéskörét kiterjesztette a szervezeti változások vizsgálatára is. „A szervezeti innovációk nem kevésbé vitték előre a világot, mint az új termékek vagy a forradalmian új technológiák.” [Hámori – Szabó, 2012a: 349]. A szervezeti innovációk a piac és hierarchia különböző kombinációit hozták létre. Mozgatórugójuk az információtechnológiai forradalom [Hámori – Szabó, 2012a: 365]. Hámori Balázs és Szabó Kati úgy érvel, hogy ezek a változások egyik irányban sem kumulatívak. „A lényeg tehát nem a piac, de nem is a hierarchia irányában történő elmozdulás, hanem *a tetszőleges irányban történő változás*, a rugalmas váltás. *Az a trend, hogy nincs trend*, vagy legfeljebb egy adott periódusban erősebb az egyik vagy másik irány, a piac vagy a hierarchia irányában történő mozgás.” [Hámori – Szabó, 2012a: 358].

A Hámori–Szabó szerzőpáros az információgazdaságról kidolgozott elméletet a magyar posztszocialista gazdaságra is alkalmazta. A magyar gazdaság felzárkózásának gyengeségeit a hazai információgazdaság fejletlenségével hozta összefüggésbe: a magyar gazdaság „dacára az ipar rendszerváltás utáni összezsugorodásának – több vonását tekintve, még ma is inkább az ipari kapitalizmus jellemzőit mutatja, semmint a tudásvezérelt információs kapitalizmusét.” [Hámori – Szabó, 2012b: 428].

A szerzők megállapították, hogy a kapitalista átalakulás nem hozta magával a magyar gazdaság innovációs teljesítményének javulását. A hazai szereplők innovációs tevékenysége nem javult, nem erősödött [Hámori – Szabó, 2012: 429]. E jelenség magyarázatául utaltak az új intézményi közgazdaságtan és a rendszerparadigma elméleti tételeire. „Az összekötő elem az innovációt akadályozó különféle intézményi és magatartási tényezők

között a *teljesítmény, illetve innováció nélkül elérhető jövedelem, azaz a járadékvadászat elterjedtsége és eredményessége.*” [Hámori – Szabó, 2012b: 431].

A járadékvadászattal kapcsolatos intézményi közgazdaságtani érvet azután a rendszerparadigmával kötötték össze: „...a rendszerparadigma [Kornai, 1999] keretei között gondolkodva – a *tényezők közötti összefüggéseket, azok logikus rendbe szerveződését, másképpen fogalmazva a társadalmi viszonyok komplexitását* tekintjük az innováció szempontjából meghatározónak.” [Hámori – Szabó, 2012b: 429].

Ez azt jelenti, hogy a magyar kapitalizmus viszonyai között a piacgazdasági intézmények formálisan ugyan kiépültek, de a valóságban az erőforrás elosztásban érvényesülő korrupció és célzott állami támogatás (favoritism) miatt a piaci verseny és a szelekció korlátozott maradt [Hámori – Szabó, 2012b: 431].

A magyar poszt szocialista gazdasági fejlődés gyengeségei jól illusztrálják North és szerzőtársai elméletét a nyílt és a korlátozott hozzáférésű társadalmak megkülönböztetéséről. A szervezetekhez és erőforrásokhoz való *nyílt hozzáférés* a gazdasági és politikai versenyt intézményesíti és gazdasági növekedést szül, a *korlátozott hozzáférésű* társadalmakban a verseny hiányzik vagy torz és ez lassítja a gazdasági növekedést [Hámori – Szabó, 2012b: 432].⁶

„Ha a termelőknek, szolgáltatóknak innoválniuk kell, hogy profitot érjenek el, akkor innoválnak, ha beruházniuk kell, akkor beruháznak, de ha magas profitot érnek el a kapcsolati tőkéjük működtetésével vagy egy monopóliummal, akkor nem érzékelnek készletet az innovációra. Ha anélkül is tudják növelni a cég profitabilitását, hogy növelnék a fogyasztók hasznát, akkor nem innoválnak. Ha jövedelmük növeléséhez nincs szükség arra, hogy elébe menjenek a piac igényeinek, akkor nem vezetnek be új termékeket.” [Hámori – Szabó, 2012b: 432].

Szabó Kati műveiben azt vizsgálta, hogyan teszik lehetővé a gazdasági intézmények az információgazdaságot és hogyan változtatják meg az új információs technológiák a gazdasági intézményeket. E rövid áttekintés nem lehetett képes arra, hogy érzékeltesse Szabó Kati írásainak tartalmi gazdagságát. Szabó Kati számtalan érdekes tényrt tárt fel és miniatűr esettanulmányok sorát tárgyalta munkáiban. Törekedett arra, hogy plasztikussá tegye és az olvasóhoz közelebb hozza az információgazdaság működését, mindennapjait. Egyfelől az információgazdaság elméletének megalkotására törekedett, másfelől lankadatlan szorgalommal gyűjtötte és építette be szövegeibe azokat a tényeket és eseteket, amelyekkel igazolhatta, hogy az információgazdaság létezik és nem fér bele a hagyományos közgazdasági elméletek értelmezési tartományába. Munkáiban egyszerre állította elő az elméletet és konstituálta azokat a tényeket, amelyekre az elméletnek reflektálnia kellett. Az elmélettel magyarázta a tényeket és a tények, esetek invenciózus gyűjtésével, kategorizálásával igazolta az elméletalkotás jogosságát. Szabó Kati a világot holisztikusan szemlélte, de nem holisztikusan magyarázta. Az egész érdekelt, de

6 Vö.: North–Wallis–Weingast [2009].

az egészet alkotóelemei szintjéről kiindulva rekonstruálta, hogy ne tévessze szem elől a már megfigyelhető új jelenségeket, amelyekre rá lehet kérdezni.

Mintha McCloskey Szabó Katiról mintázta volna a kutatói magatartásra vonatkozó útmutatását, amelyet Kati idézett egyik írásában: „Valamennyien egyet értünk két dologban, amit mint kutatóknak tennünk kell, ha megpróbáljuk felfedezni és megérteni a világot: Gondolkodás és a tények érzékelése. Elméletalkotás és megfigyelés. Képzelet és érzélem. Beszéd és hallgatás. Modellek és történelem. Metaforák és sztorik. Elképzeléseink kivetítése a világba és a világ tényeinek szerény tudomásulvétele.” [Szabó, 2003: 383].⁷

IRODALOM

- Coase, R. H. (1988): *The Firm, the Market, and the Law*. University of Chicago Press, Chicago.
- Denzau, A. T. – North, D. C. (1994): „Shared Mental Models: Ideologies and Institutions” *Kyklos* 47 (1): 3-31.
- Hayek, F. A. (1945): „The Use of Knowledge in Society” *The American Economic Review* 35(4): 519-530.
- Hámori B. – Szabó K. (2012a): „A szervezeti innovációk és magatartási háttérük” In: Hámori B. – Szabó K. (szerk.): *Innovációs verseny: Esélyek és korlátok*. Aula Kiadó, Budapest, 349-365.
- Hámori B. – Szabó K. (2012b): „Epilógus és összegzés” In: Hámori B. – Szabó K. (szerk.): *Innovációs verseny: Esélyek és korlátok*. Aula Kiadó, Budapest, 425-433.
- Hámori B. – Szabó K. (2015): „Az innováció innovációja: új innovációtípusok a globális gazdaságban” *Külgazdaság* 59(5-6):100-130.
- Hegel, G. W. F. (1971): *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlat*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kocsis É. – Szabó K. (2000): *A posztmodern vállalat. Tanulás és hálózatosodás az új gazdaságban*. Oktatási Minisztérium, Budapest.
- Kornai J. (1980): *A hiány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Kornai J. (1993): *A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan*. HVG Kiadó, Budapest.
- Kornai J. (1999): „A rendszerparadigma” *Közgazdasági Szemle*, (46)7-8: 585–599.
- Kornai J. (2016): „Még egyszer a „rendszerparadigmáról”” *Közgazdasági Szemle*, (63)7-8: 1074–1119.
- McCloskey, D. N. (2003): *How to be Human - Though an Economist*. The University of Michigan Press, Ann Arbor.
- North, D. C. – Wallis, J. J. – Weingast, B. R. (2009): *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge University Press, Cambridge; New York.

⁷ Az idézet eredeti forrása McCloskey [2003: 221].

- Simon, H. A. (1982): *Korlátozott racionalitás*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Szabó K. (1970): *Terv vagy piac*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Szabó K. (1974): *A nagyvállalati kihívás. Új hullám a tőke-koncentrációban*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Szabó K. (1989): *A lágyuló gazdaság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Szabó K. (1993): „Egy szirakúzi szellem Kelet-Európában. Kornai János új könyvéről.” *Magyar Tudomány* 8:(12) pp. 1520-1522.
- Szabó K. (1998): „Jelen voltam, és láttam, hogy így történt: Kornai János 70 éves.” *Közgazdasági Szemle* 45:(1) pp. 1-17.
- Szabó K – Kocsis É. (2002): *Digitális paradicsom vagy falanszter: a személyes tömegtermelés*. Aula Kiadó, Budapest.
- Szabó K. (2003): „Az új intézményi iskola, avagy összefér-e a tudományos szigor a társadalmi relevanciával?” In: Bekker Zs. (szerk.): *Tantörténet és közgazdaságtudomány*. Aula Kiadó, Budapest, 356-386.
- Szabó K. – Hámori B. (2006): *Információgazdaság. Digitális kapitalizmus vagy új gazdasági rendszer?* Akadémiai Kiadó, Budapest
- Szabó K. (2012a): „Az invenciótól az innovációig” In: Hámori B. – Szabó K. (szerk.): *Innovációs verseny: Esélyek és korlátok*. Aula Kiadó, Budapest, 21-46.
- Szabó K. (2012b): „Hol tartunk? Innovációs trendek a globális gazdaságban” In: Hámori B. – Szabó K. (szerk.): *Innovációs verseny: Esélyek és korlátok*. Aula Kiadó, Budapest, 101-145.
- Szabó K. (2016): A főáramlatú közgazdaságtantól az intézményi iskoláig. *Kézirat*.
- Williamson, O. E. (1985): *The Economic Institutions of Capitalism*. The Free Press, New York.

folytatás a 48. oldalról

Úgy gondolom, helyes lehet az a megérzése bizonyos vezetőknek, hogy Magyarországon erre a szimmetrikusabb együttműködésre jelenleg az iparban mutatkozik a legnagyobb esély nemzetgazdasági szinten, szemben például a pénzügyi, tanácsadói vagy szolgáltató szektorral. Itt lehet igazából reményünk a hozzáadott érték minél nagyobb részével hozzájárulni az eredményhez. (Ezt úgy mondom, hogy 13 évet dolgoztam a pénzügyi szektorban.) Mivel a magyar gazdaság növekszik, ezen belül az ipar súlya emelkedik, iparvállalatainkban is egyre nagyobb szükség van jól képzett gazdasági szakemberekre. Nekik, úgy gondolom, egyre inkább képesek is vagyunk a nyugatival összemérhető perspektívát kínálni, mind a szakmai kihívásokat, mind az életminőséget illetően.

Tisztelt hölgyeim és uraim!

Zárásképpen hadd osszam meg Önökkel azt a frappáns tanácsot, amit akkortájt kaptam, amikor én szereztem diplomát ugyanitt, mármint a Közgázon. Úgy szólt, hogy: „tisztességesen ebben a világban boldogulni, pláne sokra vinni nagyon nehéz, majdnem lehetetlen... de azért meg kellene próbálni”. Jól megfogja szerintem ez az idézet azt, amit a személyes fejlődés szükségessége mellett végeredményben a legfontosabbnak tartanék kiemelni, és ez pedig az etikus magatartás, a sportszerűség. Ha úgy is tűnne időnként, hogy ez a megközelítés nem kifizetődő, akkor gondolkodjunk kicsit hosszabb távon, és ha még mindig úgy tűnik, akkor gondolkodjunk még hosszabb távon. A legjobb helyzetben mindig az van, aki megengedheti magának az igazán hosszú távú gondolkodást. Úgyhogy „meg kellene próbálni”, és hát én is ilyen megpróbáltatásokat kívánok Önöknek, hozzá nagyon sok szerencsét, kitartást és legfőképpen jó egészséget.

Köszönöm, hogy meghallgattak, és még egyszer: gratulálok.